

ISSN 0125-3654

เมษายน ๒๕๕๘

ศิลปวัฒนธรรม

ART & CULTURE MAGAZINE

ตามหา “เจ้าแม่วัดคูสิต”
ปริศนาต้นพระราชวงศ์จักรี
เจ้านายหรือสามัญชน?

เพราะเขียนอธิษฐาน
“ขอเป็นพระชนมหารได้บัลลังก์”
โอรสพระเจ้าตากจึงถึงกาลอวสาน

ตั้งพระทัยจะเสวยให้ร่อย
แต่ทำนทูตกลับถูกหม่อมสาวทัก
“ย.ก.ม....พะยะค่ะ”

ถ้าประวัติศาสตร์ยังควรจำ...
เราจะทำอย่างไรดี
กับ “อนุสาวรีย์ปราบขบถ” ที่ถูกลืม?

นาดีๆ ต้องใช้ข้าวปลุกพันธุ้ดี
แต่นาเมืองตานีต้องวินาศ
เพราะการแบ่งโซน
เก็บภาษี

9 770125 365407

เหลียมราชทูต เซอร์จอห์น เบาว์ริง

หลง ใฝ่ลายสี

กลางเดือนเมษายน ปี ๒๓๙๔ หรือเมื่อ ๑๕๐ ปีก่อนพอดี รัฐบาลสยามได้ลงนามสนธิสัญญากับรัฐบาลอังกฤษ เรียกกันว่า **สนธิสัญญาเบาว์ริง** สนธิสัญญาฉบับนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสยามเกือบทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านการค้า ระบบเศรษฐกิจ การต่างประเทศ สังคม และวิถีชีวิตของผู้คน ผลของสนธิสัญญาฉบับนี้เท่าๆ กับการประกาศว่าสยามประเทศไม่สามารถเพิกเฉยต่อความละโมภของชาติตะวันตกได้อีกต่อไป

รายละเอียดของสนธิสัญญาเบาว์ริงมีมากมายหลายข้อ แต่หัวใจหลักของสนธิสัญญานี้ก็คือ ทำให้สยามต้องเข้าสู่ระบบการค้าเสรี การเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และการกำหนดอัตราภาษีจากร้อยละ ๑๐ เหลือเพียงร้อยละ ๓ รวมทั้งสิทธิในการขาย “ฝิ่น” ได้ในฐานะสินค้าควบคุม ซึ่งเท่ากับว่าสนธิสัญญาฉบับนี้ได้ขจัดอุปสรรคทั้งปวงในการค้าและการอยู่อาศัยของ

ชาวต่างชาติ และยังส่งผลให้ประเทศต่างๆ อีก ๑๔ ประเทศ ตบเท้าเข้ามาทำสนธิสัญญา “แบบเดียวกัน” เพื่อให้เสียเปรียบอังกฤษ

บุคคลที่ทำให้สนธิสัญญาฉบับนี้ประสบความสำเร็จเกินคาดหวังก็คือ **เซอร์จอห์น เบาว์ริง** ราชทูตผู้มีอำนาจเต็มประจำประเทศจีน ตัวแทนสมเด็จพระราชินีอังกฤษ ผู้มีความรู้ความสามารถระดับนักปราชญ์และเหลียมคูทางการทูตอย่างแพรวพราว

ก่อนหน้านี้อังกฤษประสบความสำเร็จล้มเหลวมาตลอด คือ จอห์น ครอบฟอร์ด เฮนรี เบอร์นี และเซอร์เจมส์ บรู๊ค โดยเฉพาะทูตคนล่าสุดคือ เซอร์เจมส์ บรู๊ค ที่เข้ามาในปี ๒๓๙๓ นั้นล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ถึงกับแสดงเจตนารมณไว้ในตอนท้ายของเอกสารฉบับหนึ่งว่า

การติดต่อกันอย่าง **ฉันทมิตร**กับ รัฐบาลสยามควรจะสิ้นสุดลง จนกว่า ความรู้สึกเป็นปรีภักษ์ของพวกเขาจะได้

รับการแก้ไขแปรเปลี่ยนเสียใหม่

วันที่ ๔ ตุลาคม เรือสฟิงค์ ของ สมเด็จพระราชินีอังกฤษทอดสมอในเมืองสิงคโปร์ หน้าที่ที่ได้รับมอบหมายก็สิ้นสุดลง

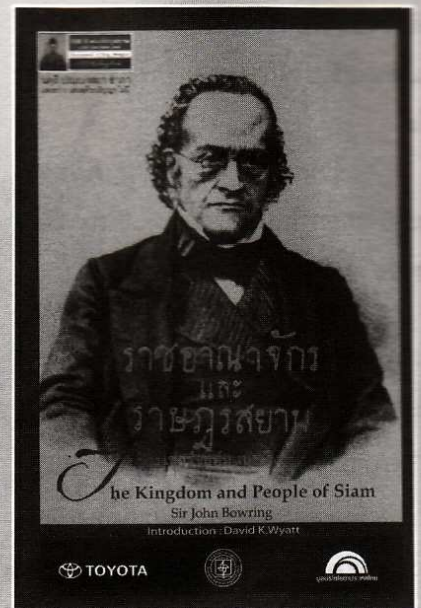
เจ.บรู๊ค ราชทูต

หลายคนในขณะนั้นคาดการณ์ว่า การมาของอังกฤษครั้งต่อไปจะต้องมาเจรจาพร้อมด้วย “เรือรบ” แล้วเหตุการณ์นั้นก็เกิดขึ้นจริงตามคาด คือ ราชทูต เซอร์จอห์น เบาว์ริง เดินทางมาเจรจากับรัฐบาลสยามในปี ๒๓๙๔ พร้อมด้วยนโยบาย “พูดด้วยปืน” (Gun-ship Policy)

ดังนั้นเมื่อเบาว์ริงได้รับคำสั่งให้เป็นราชทูตมาเจรจาความเมืองกับสยาม จึงมีคำสั่งขอเรือรบในทันที

“ข้าพเจ้าจะรู้สึกยินดีหากท่านจะจัดเรือรบให้ข้าพเจ้า ๒ ลำตามคำสั่งว่าหนึ่งข้าพเจ้าขอให้นำถึงฮ่องกงทันเวลาที่ส่งหนังสือประจำเดือนเมษา

หนังสือราชอาณาจักรและราษฎรสยาม
แบ่งเป็น ๒ เล่ม ความหนารวมกันเกือบ
๘๐๐ หน้า

ย่น ส่วนอีกเล่มหนึ่งข้าพเจ้าจะเอาไว้ใช้ที่
กรุงเทพฯ นานเท่าที่จำเป็นที่จะต้อง
จัดการเกี่ยวกับผลประโยชน์ทาง
ราชการในสมเด็จพระราชินี” (บันทึก
สัมพันธ์ภาพระหว่างประเทศสยามกับ
นานาประเทศ เล่ม ๗. กรมศิลปากร,
๒๕๔๑, น. ๗.)

เบื้องหลังการเจรจาทางการทูต
ของเบาวริง ได้ปรากฏอยู่ในหนังสือของ
เบาวริงเองคือ The Kingdom and
People of Siam ในบทว่าด้วยบันทึกราย
วันตลอดระยะเวลาที่อยู่ในสยาม

บันทึกประจำวันเบาวริง เคยแปล
เป็นภาษาไทยมาแล้ว ๒ ส่วนวน คือ
เซอร์ยอนโบวริงเข้ามาเมืองไทย ของ
เฟ่ง พ.ป. บุณนาค พิมพ์ครั้งแรกในปี
๒๔๕๖ พิมพ์ซ้ำอีกครั้งในงานพระ
ราชทานเพลิงศพหม่อมมุ่ม วัฒนวงศ์
ณ อยุธยา ปี ๒๕๐๙ ต่อมามีการแปล
ใหม่อีกครั้งในชื่อเรื่องบันทึกประจำวันของ
เซอร์จอห์น เบาวริง แปลโดย นันทนา
ตันติเวสส พิมพ์ในปี ๒๕๓๒

ล่าสุด มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย ได้จัดพิมพ์
หนังสือเบาวริง “ฉบับสมบูรณ์แบบ”
คือไม่ได้แยกแปลเป็นตอนๆ เหมือน
ก่อน แต่รวบรวมและแปลจากต้นฉบับ
เดิมของเบาวริงทั้งเล่ม ในชื่อ**ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม** แบ่งเป็น ๒
เล่ม ขนาด ๑๖ หน้ายกพิเศษ ความ
หนารวมกันเกือบ ๘๐๐ หน้า

หนังสือ ๒ เล่มของเบาวริงนี้ ถือ
กันว่าเป็นหนังสือ “เล่มบังคับ” สำหรับ
การศึกษาประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์
เทียบเท่ากับหนังสือเรื่องจดหมายเหตุ
ลาดูแบร์ สำหรับประวัติศาสตร์สมัยกรุง
ศรีอยุธยา

เนื่องจากเบาวริงเป็นผู้รอบรู้ไป
ทุกด้าน และเป็นนักค้นคว้ามือดี ดังนั้น
หนังสือของเบาวริงจึงเต็มไปด้วยราย
ละเอียดและเอกสารอ้างอิง โดยเบาวริง
ได้ค้นคว้า อ้างอิง รวบรวม จากเอกสาร
เก่าจำนวนมากทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา

และรัตนโกสินทร์ รวมถึงพระราชนิพนธ์
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว เรื่องความเป็นมาของพระราช
วงศ์จักรี และพระราชหัตถเลขาที่ทรงมี
ไปถึงเบาวริงเป็นการส่วนพระองค์

รายละเอียดของสนธิสัญญา
เบาวริงนั้นเป็นเรื่องน่าสนใจที่ควรติด
ตามอ่านอย่างละเอียด รวมทั้งเรื่องอื่นๆ
ในหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะเป็นภูมิศาสตร์
ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม
ภาษา วรรณคดี ฯลฯ เบาวริงได้
รายงานเรื่องเหล่านี้ไว้ได้อย่างสมบูรณ์
แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงบทที่ว่าด้วย
บันทึกประจำวันของเบาวริง ตลอดระยะ
เวลา ๑ เดือนในสยาม ซึ่งได้แสดงราย
ละเอียดขั้นตอนขั้นเชิง เล่ห์เหลี่ยม
ทางการทูตของเบาวริงและฝ่ายสยาม
“กว่าจะเป็นสนธิสัญญาเบาวริง” อย่าง
ละเอียด

เบาวริงเข้าสู่ปากอ่าวไทยในวันที่
๒๔ มีนาคม ๒๓๙๘ พร้อมด้วยเรือรบ
หลวงเรียดเลอร์และเรือเกรเซียน ความ

ตั้งใจของเบาวริงก็คือต้องการนำเรือ แร็ตเลอร์ไปให้ถึงใจกลางกรุงเทพฯ ให้ได้

“ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะเดินทาง มาบางกอก ในเรือแร็ตเลอร์...” (เบาวริง. ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม เล่ม ๒ . ๒๕๔๗, น. ๒๑๖.)

แต่แน่นอนว่าความปรารถนานี้ ขัดต่อกฎหมายของสยาม ที่อนุญาตให้ เรือรบจอดทอดสมอได้แค่ปากอ่าวหรือ ถ้าประสงค์จะนำเรือเข้ามาก็ต้องถอน ปืนทั้งหมดออกจากเรือเสียก่อน จุด ประสงค์แอบแฝงของเบาวริงที่ต้องการ นำเรือเข้ามานี้ ย่อมต้องการข่มขู่สวน หนึ่ง เพื่อเตรียมพร้อมถอนตัวในยาม ฉุกเฉิน และที่เลวร้ายที่สุดก็คืออาจถึง ขันสู้รบกัน แต่ในการนี้เบาวริงอ้างว่า เพื่อความสะดวก ที่จะมิเรือรบจอดอยู่ บริเวณที่พักราชทูต ซึ่งอยู่บริเวณหน้า วัดประยุรวงศาวาส ไม่ห่างจากพระ บรมมหาราชวังนัก

ในการนี้รัฐบาลสยามไม่อาจจะ ยอมได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวมีพระราชหัตถเลขาเชิงการทูต ออกห้ามปรามอย่างอ่อนน้อมว่า

“พวกเขาได้ทราบกิตติศัพท์เกี่ยวกับท่านว่า เป็นผู้รักความสงบ เฉลียว ฉลาด และมีน้ำใจรักเพื่อนมนุษย์” ดังนั้นไม่ว่าท่านจะเดินทางมาพร้อมด้วย ขบวนเรือจำนวนหลายลำ หรือว่าจะมา เพียง ๒-๓ ลำ เราก็จะไม่กลัวสิ่งใดเลย แต่การที่ท่านประสงค์จะเดินทางมาด้วย เรือรบจำนวนหลายลำนั้น อาจทำให้ ประชาชนสยามตื่นตกใจได้” (บันทึก สัมพันธภาพฯ, น. ๑๘)

ผลสุดท้ายเบาวริงก็สามารถนำ

เรือแร็ตเลอร์เข้ามาจอดไม่ไกลจากที่พัก ซึ่งก็ไม่ห่างจากพระบรมมหาราชวัง เท่าไรนัก

ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ เบาวริงยืนยัน ที่จะใช้ปืนใหญ่ยิงสลุดตามธรรมเนียม ชาวเรือกลางพระนครให้ได้ แม้ว่าจะถูก คัดค้านอย่างหนักก็ตาม เพราะฝ่าย สยามเกรงว่าราษฎรจะตกอกตกใจว่ามี การรบกันขึ้น

“เขากล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินจะ ทรงยินดีหากจะไม่จำเป็นต้องมีการยิง สลุด หรือเลื่อนกำหนดการไปก่อน จนกว่าพระองค์จะทรงออกประกาศมิ ให้ราษฎรตื่นตกใจ” (เบาวริง เล่ม ๒, น. ๒๒๗)

ในที่สุดฝ่ายสยามก็ต้องยอมใน ข้อนี้ อีก ดังมีพระราชหัตถเลขาตอบ เป็นการส่วนตัวกับเบาวริงว่า

“จางวาง (มหาดเล็กทั้งสอง) ได้ แจ้งประเพณีของฝ่ายไทย และได้ห้าม การยิงสลุด ๒๑ นัดนั้น บัดนี้ข้าพเจ้า ตกลงยอมอนุญาตให้เป็นไปตามประเพณี ของฝ่าย ๗พรรษา และตามความประสงค์ ของ ๗พรรษา” (เบาวริง เล่ม ๒, น. ๓๕๔)

อีกเรื่องหนึ่งที่แสดงชั้นเชิงทาง การทูตกันทั้ง ๒ ฝ่าย คือเบาวริงมี ความประสงค์จะแต่งกายเต็มยศและ สะพาย “ดาบ” เข้าไปในพระราชวัง และห้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจ ดยต่อหน้าเบื้องพระพักตร์พระเจ้าอยู่ หัว อันเป็นการผิดต่อกฎหมายบ้าน เมืองชนิดต้องประหารชีวิตสถานเดียว แต่เบาวริงก็ยื่นกรานที่จะทำเช่นนั้นให้ ได้

“ในเรื่องที่จะให้บรรดาเจ้าหน้าที่ ปลดดาบเพื่อเข้าไปยังภายในพระราช

วังนั้น ข้าพเจ้าไม่อาจจะยอมได้ เนื่อง จากอัครราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้า หลุยส์ที่ ๑๔ ก็ยังห้อยดาบเมื่อเข้าเฝ้า” (เบาวริง เล่ม ๒, น. ๒๔๐)

เรื่องนี้ฝ่ายสยามก็ปฏิเสธอย่าง แข็งขันและยังอ้างอีกว่าไม่มีเอกสาร สมัยที่ราชทูตเซอร์วาเลอียร์ เดอโซมมอนด์ เข้ามาสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่ในที่สุดเรื่องนี้ก็ต้องยอมเบาวริงอีก แต่เป็นการยินยอมที่ไม่ชัดเจนเท่าไรนัก ดังนั้นเบาวริงจึงต้องมาลั่นเอวอันที่จะ ต้องเข้าเฝ้าถวายพระพรราชสาส์นเลยที่ เดียว

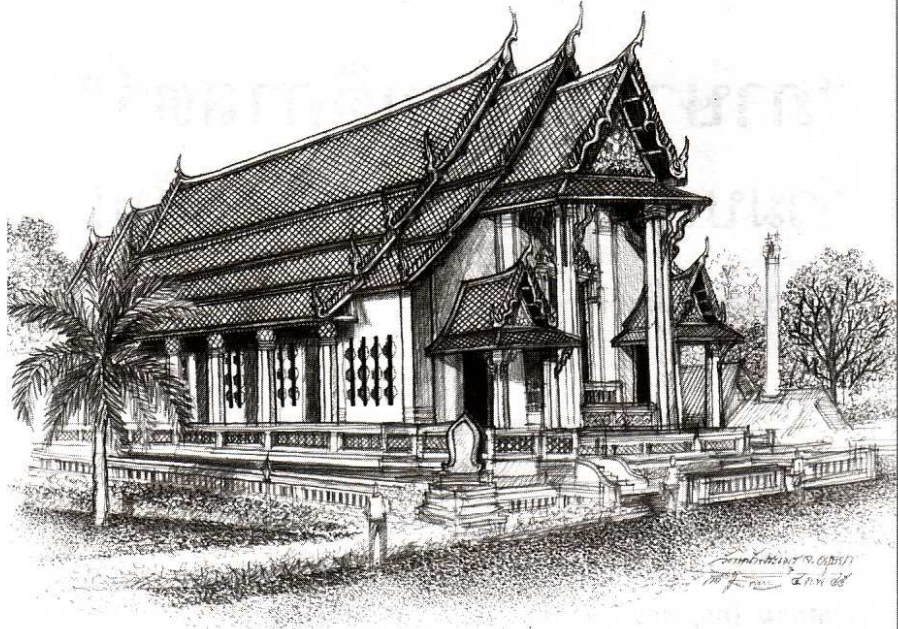
“เรายังคงหวังว่าพวกเขาอาจจะ พยายามที่จะปลดดาบพวกเรา ข้าพเจ้า ไม่แน่ใจว่าพวกเขาจะระงับปัญหาดัง กล่าวแล้ว เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทรง มีพระราชหัตถเลขาถึงข้าพเจ้าเป็นการ ส่วนพระองค์ว่า การที่คืนแปดหน้าติด อวรุชเข้ามาหน้าพระที่นั่งเป็นสิ่งขัดต่อ ธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมา” (เบาวริง เล่ม ๒, น. ๒๕๕)

นี่เป็นเพียงส่วนหนึ่งในบรรดา เล่ห์เหลี่ยมทางการทูตของเบาวริง ยังมี รายละเอียดอีกหลายประการ เช่น หาก ฝ่ายขุนนางสยามตัวแทนพระมหากษัตริย์ ทำให้การตกลงข้อสัญญาต่างๆ ยืดเยื้อ ไป เขาอาจจะไม่เข้าเฝ้าถวายพระพรราช สาส์นตามหมายกำหนดการ เป็นต้น

หลังจากที่เบาวริง “เอาชนะ” เรื่องสนธิสัญญาและธรรมเนียมการทูต กับฝ่ายสยามได้แล้ว หรือพูดอีกทีก็คือ “ได้ทุกอย่างที่ต้องการ” ก็ได้มีจดหมาย แสดงความแปลกใจถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และแสดงสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในเรือ แร็ตเลอร์อย่างชัดเจน

“ข้าพเจ้าประสบความสำเร็จเกินกว่าที่คาดหมายไว้และจัดการได้เรียบร้อยอย่างรวดเร็ว ซึ่งแทบไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ชนชาติทางตะวันออกมาก่อนเลย ซึ่งไม่ต้องใช้แสนยานุภาพของกองทัพเรือ ชูบังคับในการเจรจาตกลงกันเลย” (บันทึกสัมพันธภาพฯ, น. ๒๕)

อันที่จริงเบาว์ริงได้ใช้สิ่งทีว่านั้นไปแล้ว การนำเรือรบมาจอดอ้อยู่ใจกลางเมือง โดยอ้างว่าไม่ได้ใช้แสนยานุภาพนั้น ก็คงไม่ต่างอะไรกับการเอาปืนมาจ่อหน้าผากแล้วอ้างว่ายังไม่ได้เหนี่ยวไกนั่นเอง ซึ่งในสถานการณ์จริงนั้นเบาว์ริงย่อมทราบดีอยู่แล้วว่าสยามไม่คิดจะแข็งขันอะไร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีนโยบาย “ยินยอมและยินดี” ในนโยบายเปิดประเทศตั้งแต่ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์อยู่แล้ว

พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ ตั้งอยู่ที่ริมคลองสระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากหลักฐานข้อมูลและพงศาวดารต่างๆ แสดงให้เห็นว่าวัดนี้น่าจะสร้างขึ้นก่อน พ.ศ. ๒๑๐๖ หรืออาจสร้างก่อนสมัยอยุธยาตามข้อมูลของพงศาวดารเหนือ พระอุโบสถหลังนี้ได้ผ่านการบูรณะซ่อมแซมมาหลายสมัยจนถึงปัจจุบัน ภายหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ วัดแห่งนี้ได้ถูกทิ้งร้างไปด้วย จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้นมาใหม่โดยพระยาไชยวิชิต (เผือก) ดั่งมีจารึก ๓ แผ่น อยู่ภายในพระอุโบสถ

รูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมไทย โบสถ์หลังนี้มีลักษณะรูปแบบอย่างที่เราเรียกว่า “แบบอย่างอยุธยายุคต้น” ซึ่งมีเอกลักษณ์สำคัญคือ นิยมทำเสาร่วมในประธานเป็นเสาแปดเหลี่ยมหรือเสากลม มีบัวหัวเสาเป็นบัวโกหรือบัวกลุ่ม ผังพื้นนิยมทำแบบมีมุขเด็จด้านสกัดตลอดจนการทำเสานางเรียงหรือเสापาล โดยมีการทำช่องหน้าต่างเป็นช่องแสง (น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัย ซึ่งอาจมีพัฒนาการมาจากช่องแสงของช่างขอม) แบบลูกฟักมะหวดเหลี่ยม (ซึ่งพบมากในงานก่อสร้างสมัยพระเจ้าปราสาททอง เช่น วัดไชยวัฒนาราม ปราสาทนครหลวง เป็นต้น) ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของช่างอยุธยาในยุคต้นถึงยุคกลาง มีองค์ประกอบอื่นๆ เป็นงานจำหลักไม้ฝีมือชั้นครู ส่วนฐานทำเป็นฐานปัทม์ (ไม่ตกท้องสำเภาเหมือนในยุคหลัง) พนักระเบียงโดยรอบเป็นกระเบื้องปรางแบบศิลปะจีนที่นิยมมากในสมัยรัชกาลที่ ๓ หลังคาจั่วทางเข้าเป็นช่องที่ทำขึ้นใหม่ในสมัยหลัง โบสถ์หลังนี้ยังสามารถนำไปเปรียบเทียบได้กับวิหารวัดธรรมิกราชซึ่งมีลักษณะรูปทรงที่คล้ายกัน

โบสถ์วัดหน้าพระเมรุเดิมอาจเป็นวิหารมาก่อน เพราะด้วยขนาดตลอดจนคติในยุคต้นจะนิยมสร้างพระวิหารเป็นประธานของวัดมากกว่าพระอุโบสถ ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย คุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมของงานช่างแห่งนี้ถือได้ว่าเป็นเพชรน้ำเอกทางสถาปัตยกรรมไทยสกุลช่างอยุธยาที่ยังมีลมหายใจอยู่

ติก แสนบุญ
เขียนรูปและเล่าเรื่อง